

SPODNJE PERILO: SO GA MAR KMEČKE ŽENSKE SPLOH POZNALE?

TINA CURK

Besedna zveza spodnje perilo se v času, ko nedrčki in spodnje hlače še niso obstajali, nanaša predvsem na spodnja krila, spodnje srajce in steznike. Na slovenskem podeželju se pojavi dokaj pozno; večina virov namreč navaja, da je pomembnejšo vlogo v ženskem oblačenju dobilo šele v 19. stoletju.

SPODNJE KRILO

Za ta oblačilni kos so bila v rabi različna poimenovanja: bata, čiklč, doljenka, dolanja kiklja, delejnc, gusc, indra, jinterfat, purhat, raska, spodja jonka, spudna janka, spodnja kikla, spodnca, spudnca, spudja janka, unterfet, interhat.

Časa, ko se spodnja krila pojavijo v slovenskem kmečkem okolju, ne moremo natančno definirati. Sodeč po spiskih zapuščin, so jih žene nosile že v 18. stoletju (*Makarovič 1999: 155*), opisno pa so prvič omenjena leta 1812, kjer je v viru zapisano, da je "telo spačeno zavoljo množine spodnjih kril" (*Makarovič 1991: 249*). V drugi polovici 19. stoletja pa do prve svetovne vojne, ko je bila v kmečkem okolju v modi ženska košatost, je število spodnjih kril, ki so jih ženske imele na sebi, doseglo vrhunec. Spodnja krila so se deloma obdržala tudi še po prvi svetovni vojni, po drugi pa so jih ženske (predvsem mlajše) s prodorom hlač popolnoma opustile.

Spodnje krilo so ženske nosile pod krilom z modrcem (životcem) ali krilom, ki je bilo krojeno na pas. K delovni obleki so navadno oblekle le po eno spodnje krilo, za k nedeljski maši in ob drugih praznih priložnostih pa so si nadele tudi po več spodnjih kril. Praznja krila so bila navadno bele barve, na robovih okrašena in škrobljena. Da bi se spodnja krila videla, so ženske rade dvignile zgornje krilo ter tako omogočile, da so bila opažena tudi spodnja. Na Tolminskem je bilo celo v navadi, da so dekleta, ki še niso bila poročena, imela spodnje krilo nekoliko daljše od zgornjega. Pravili so: "Če se je dekletom videl čiklč, išče poba." (*Makarovič 1999b: 76*)

Praznja spodnja krila so bila po večini iz belega, tankega bombažnega ali lanenega platna. Na spodnjem delu so bile dodane ročno ali strojno izdelane čipke, za bolj bogat videz pa so nekatera krila imela na spodnjem delu dodan približno 20 cm širok naguban pas (volana). Teh pasov je bilo lahko tudi več. Ponekod so na spodnji del krila v razmaku nekaj centimetrov prišli rdeči ali črn svilen ali žameten trak, da se krilo ne bi tako hitro umazalo in bi bilo hkrati videti lepše.

Spodnja krila, ki so se nosila k delovni obleki, so bila lahko tudi raznobarna. Pogosta so bila rdeča, siva, svetlo modra ali vzorčasta krila (pike ali cvetlični vzorci). Bila so iz bombažnega platna, v zimskih mesecih, ko so grela spodnji del telesa, tudi iz flanele ali barhenta, redkeje iz volne. Znana so tudi dvojna spodnja krila iz flanele, polnjena z volnenim ali lanenim predivom, ki so jim rekli "bateranke". V času menstruacije so ženske ponekod nosile črna spodnja krila. (*Vir 1*)

Večjih krojnih razlik med krili ni bilo. Lahko so bila sestavljena iz petih pol, pri čemer so se pole od pasu navzdol širile. Prišite so bile na pas, ki je imel dva traka, s katerima se je krilo zavezovalo. Spodnja krila druge različice so bila v pasu močno nabrana. Gubice so bile navadno globoke le po milimeter, lahko pa jih je bilo tudi do 480. Zato ne preseneča podatek, da so za izdelavo spodnjega krila potrebovali tudi do štiri dolžine enojnega blaga - širina spodnjega dela krila je bila od dva do pet metrov. Kot navaja Vida Čemažar: "Mama se je dostikrat pohvalila, da je v eno od njenih spodnjih kril šlo kar 10 m blaga." (*Vir 1*) Tudi zato so krila, ko so se začela na posameznih mestih trgati, matere razparale in iz njih naredile srajčke za svoje otroke.

SPODNJA SRAJCA

Narečna poimenovanja: ošpetl, kikl, čikl, spodnji čikl, krpetin, spodnca na nedrc, lajkeč, srejšče, stajšče, spodnja jopca.

Folklorna skupina Javorje iz Šmartna pri Litiji je leta 2005 na medobmočnem srečanju folklornih skupin na Dobrovi predstavila odsko postavitve Mamica moja, jaz sem pa bolana, v kateri je bilo vsaj posredno predstavljeno tudi spodnje perilo.
(Foto: Janez Eržen, maj 2005.)

Kdaj so kmečke ženske na Slovenskem začele nositi spodnje srajce, ni povsem jasno. Omenjene so sicer že v zapuščinah iz 18. stoletja, vendar je možno, da so s tem imenom zapisovalci označevali tudi rokavce kot žensko zgornje in hkrati spodnje oblačilo. Z gotovostjo pa lahko trdimo, da je spodnja srajca nadomestila rokavce proti koncu 19. stoletja, ko se tudi na podeželju (zlasti na alpskem oblačilnem območju) uveljavi poenoten način oblačenja. Gospa Vranova domneva, do so Slovenke spodnje srajce prevzele od nemških meščank. (Makarovič 1999a: 198)

Na začetku so ženske spodnje srajce nosile pod dnevnimi oblačili. Čez njo so oblekle še spodnje krilo, v isti spodnji srajci pa so tudi spale. Po drugi svetovni vojni spodnjo srajco kot nočno obleko zamenja spalna srajca, podnevi pa so ženske nosile kombineže.

Spodnje srajce, ki so jih ženske nosile pod delovnimi oblačili, so bile navadno izdelane iz grobega domačega lanenega ali konopljinega platna. Ko se je pojavila množična uporaba kupivnega industrijskega blaga, so zgornji del srajce (tisti, ki je bil vsaj deloma viden) izdelali iz finejšega industrijskega platna, spodnji del pa iz slabšega, doma tkanega blaga. Zimske srajce so bile izdelane tudi iz flanele. V začetku 20. stoletja so bile navadno bele, svetlo modre, rožnate ali marelične barve.

Kroji spodnjih srajc so bili veliko bolj lični kot kroji spodnjih kril. V 19. stoletju so bili preprosti, sestavljeni le iz pravokotnika s sredinsko odprtino za glavo in dodanima pravokotnikoma za rokava, pozneje pa tudi bolj razdelani. Naj navedem primer spodnje srajce: "Prednji in zadnji stan srajce sta bila na ramah prerezana in sešita. Približno četrta metra od spodnjega roba prvega in zadnjega stana je bil vшит trikoten vstavek, cvikl, ki je srajco razširil. Rokava sta bila rezana posebej. Ozek, 1-2 cm visok ovratnik je bil pod vratom zapet z gumbom. Prednji stan je bil prerezan skoraj do pasu, vendar se ni zapenjal." (Makarovič 1999a: 198) Srajce so bile izdelane lahko tudi brez ovratnika in so se ob vratnem izrezu le zavezovale s trakcem.

Pražnje srajce so imele sprednji del bogato okrašen s čipkami. Imele so dolge rokave, tiste za ob nedeljah tudi manšete v zapestju. Sčasoma so se rokavi začeli krajšati in po prvi svetovni vojni so predvsem mlajše ženske začele nositi spodnje srajce brez rokavov, ki so se na ramenskem delu zapenjale z gumbom. Dolžina srajc je bila različna; segale so do kolen oz. nekako do podkolen ali srede meč.

STEZNIK

Na Gorenjskem so mu rekli meder, na Tolminskem bušt ali buštin, večinoma pa so zanj uporabljali kar nemške ali italijanske besede.

Spiski zapuščin iz 18. stoletja vsebujejo oblačilne kose s tem poimenovanjem, vendar je verjetno, da so zapisovalci tako označevali del vrhnjega oblačila, t. i. modrca ali životca. Ohranjeni primerki pričajo, da so nekatere ženske

na Slovenskem nosile steznik že vsaj v 19. stoletju, čeprav je tudi res, da nikoli ni bil v tako splošni uporabi kot spodnje krilo in spodnja srajca. Bil je izrazit modni dodatek (njegova funkcija je približevanje postave k modnim idealom), večinoma so ga nosile zgolj mestne gospe, žene trgovcev, gostilničarjev in ženske s premožnejših kmetij, pa še to le ob posebnih priložnostih.

Izdelani so bili iz močnega belega platna, nekateri s kostmi v šivih. Zadaj so se zategovali z vrvcico, nekateri primerki pa so imeli na zgornjem robu čipke.

ČASOVNA POSTAVITEV SPODNJIH HLAČK IN NEDRČKA V SLOVENSKO OKOLJE

Podatki o tem, kdaj naj bi Slovenke začele nositi spodnje hlačke in nadržek, si močno nasprotujejo. Oblačilna kosa so prej prevzeli v okoljih, ki so bila bolj razvita in v stalnem stiku z zahodnoevropskim prostorom; pa seveda v mestih in v vaseh, ki so bila bližje mestom. V odročnih predelih je bilo zamudništvo v sprejemanju oblačilne mode večje.

SPODNJE HLAČKE

Najstarejšo pisno omembo spodnjih hlač sem presenetljivo našla v knjigi Matije Kunca z naslovom Krojni vzorci za perilna oblačila (1895). V knjigi se nahaja kroj za izdelavo preklanih spodnjih hlač, ki naj bi bil ženskam v pomoč pri izdelavi.

Po vsej verjetnosti so bile prav meščanke v Ljubljani tiste, ki so si prve oblekle spodnje hlače. Greta Češnovar pravi, da so Ljubljančanke (tudi delavke) nosile spodnje hlače vsaj že na prelomu med 19. in 20. stoletjem. "Ko je moja mama s 14 leti (rojena 1900) začela delati v Tobačni tovarni, so vse delavke nosile spodnje hlače, ki so bile v koraku zašite. Imela je dvojce ali troje in jih je na koncu tedna prala." (Vir 2)

Slovenski etnografski muzej hrani s čipkami bogato okrašene in izvezene spodnje hlače, ki so bile del bale leta

Od spodnjega perila gledalci nastopov folklornih skupin najpogosteje gledajo spodnja krila. Folklorna skupina Makole na Le plesat me pelji 2005. (Foto: Janez Eržen, Beltinci, julij 2005).

1909. Hlače so bile last Leopoldine Avčin (rojene 1876), hčerke premožnega trgovca. Poročila se je v družino, kjer so se ukvarjali s trgovino, gostinsko dejavnostjo in zemljiško posestjo in prav osupljiv je podatek, da je njena bala vsebovala kar štirideset kosov spodnjih hlač. (Žagar 1988: 473-476)

Leta 1854 rojeni trgovec Franc Črnote (Tolminsko) pravi, da je že pred prvo svetovno vojno poleg nogavic in rut prodajal tudi spodnje hlače, ki jih je kupoval v Gradcu. "Gače so žene kupovale le naskrivoma z veliko previdnostjo, da ja ne bi kdo videl." (Makarovič 1999c: 78)

Ziljanke so nosile spodnje hlače vsaj že pred prvo svetovno vojno. Na tem območju so ženske vse do obdobja poenotenega načina oblačenja nosile kratka zgornja krila in kot opozarja Hacquet "kažejo pri živahnih plesih in prevračanju celo spodnje nadstropje, vendar se domačinom ne zdi nespodobno". (Makarovič, Zilja: 20) Ziljanke so bile na spodnje hlače zelo ponosne in so zato imele nalašč nekoliko daljše, da je čipkast rob hlač kukal izpod krila.

Drugje so se ženske le s težavo navadile na spodnje hlače in so jih vsaj sprva nosile le med menstruacijo. "Oženila sem se 1925, takrat sem imela hlače, pred tem pa le kadar sem imela perilo." (Makarovič 1993: 53)

Iz ustnih virov je razvidno, da so bile prve spodnje hlače za ženske velik dogodek, saj se jih veliko natančno spominja, kdaj so jih pričele nositi: "Jaz sem dobila prve, že zaprte hlače leta 1918. Potem sem jih nosila vsak dan. Imela sem samo dvoje. Mama mi je ene oprala v nedeljo." (Makarovič 2000: 148) Ali pa: "Spodnje hlače so prišle v modo okoli leta 1920. Dobila sem jih za šenk." (Makarovič 1999a: 200) Razviden pa je tudi odpor do nošenja spodnjih hlač, saj se jih nekatere ženske niso nikoli navadile. "Babica iz Čepič je hodila še leta 1983, do svoje smrti, brez hlač." (Makarovič 1999a: 200)

NEDRČEK

Podobno kot hlače so tudi nedrček na začetku nosile le mlajše, praznje oblečene ženske iz bogatejših družin. Pojavi se približno sočasno kot hlače, splošneje pa ga začnejo nositi ženske šele po prvi svetovni vojni. A tudi takrat še ne redno. Vsak dan so ga nosile predvsem gosposke ženske, ki niso delale; delavke in kmetice ga med delom navadno niso imele na sebi. Oblekle so ga za cerkev, ob praznikih ... Vlogo nedrčka je velikokrat odigrala kar kombineža (predvsem pri ženskah, ki so delale in še niso imele otrok).

DEKLICE IN SPODNJE HLAČE

Ko so spodnje hlače postale že nekaj običajnega, so deklice svoje prve dobile, ko so pričele hoditi v šolo: "Prve hlače sem dobila kot šolarka okrog leta 1925, bile so še odprte." (Makarovič 2000: 148) Revnejše družine so otroke poslale v šolo kar brez njih, kar je vsaj nekaterim ostalo dobro v

spominu: "Ko sem hodila v šolo, okrog leta 1926, sem imela toplo obleko in volnene nogavice, spodnjih hlač pa še ne. V četrtem razredu sem dobila prve hlače." (Makarovič 2000: 148)

Prav učiteljice v šolah so bile tiste, ki so spodbujale otroke, naj nosijo spodnje hlače. Starejša učiteljica se spominja: "Okrog leta 1935 so revnejše deklice še vse hodile v šolo brez hlač. Obleke so jim segale do srede meč. To sem opazila pri telovadbi, ko so delale počepe." (Makarovič 1994: 37)

ZAČETNIŠKI ODPOR DO SPODNJIH HLAČ IN NEDRČKA

Ženske so spodnje hlačke dobro skrivale, saj so v nasprotnem primeru naletele na neodobravanje okolice. "Dekleta smo se družila. Včasih so prišli zraven tudi fantje. Nekateri so nas prijeli za krilo tako, da bi ugotovili, če imamo spodnje hlače. Njim se ta moda ni dopadla." (Makarovič 2000: 148) Moški so se pogosto šalili tudi na račun hlač, ki so jih ženske sušile: "Idi gledat, ta pa že geschlossene [zaprte; op. avt.] nosi." (Makarovič 1999a: 201) Prav zaradi tega je večina žensk spodnje hlače prala naskrivaj in jih sušila na skritih mestih. Toda tudi to so navihani fantje odkrili. "Mama je bila iz premožne družine, imeli so ogromno kmetijo. Njena sestra je bila šivilja in je zato sebi in moji mami zašila prve hlače že okoli leta 1900. Prali sta jih na skrivaj, sušili pa pod streho, dobro skrite. Vseeno jih je našel hlapec, jih nataknil na kol, zraven pa napisal, čigave so. Tako jih je nesel skozi Vrhniko in se drl. To je bil pravi škandal - mama te sramote ni nikoli pozabila." (Vir 1)

Na neodobravanje pa niso naletele le z moške strani. Deklice naprednejših staršev, ki so jim že oblačili hlačke, so bile deležne posmeha sošolk. To nam ilustrira naslednji spomin: "Deklico, ki je prva konec 19. st. imela spodnje hlače v Vintarjevcu, so njene sošolke vrgle na tla, dvignile krilo in kričale: hlače, hlače, viš ga poba. Imela je sorodnike v Ljubljani, morda jih je od tam dobila." (Makarovič 1994: 37)

RAZLIČICE SPODNJIH HLAČ IN NEDRČKOV

Tako kot vsa oblačila so tudi hlačke in nedrčki spreminjali svojo obliko.

HLAČE

Spodnje hlače so se v kroju zelo spreminjale. Na začetku so se nosile hlače, ki so bile v koraku preklane. Od tod tudi nenavadna in šaljiva poimenovanja za ta oblačilni kos: razpočnice, hlače na smeh ali na bavtaro krojene hlače (kar pomeni na polkna - ker so iz dveh delov), poč hlače. Obstajajo pa tudi druga poimenovanja, kot so: urhi, hvače, prevkane ali zaprte huače, odprte brgešine, brešine, mudante. Znan je bil tudi izraz gate ali gače, ki se je obdržal do danes, izvira pa z Madžarske in se je globoko zasidral v jezik prebivalcev avstro-ogrske monarhije.

Prve hlače so bile iz domačega bombažnega ali lanenega platna (slabše tudi iz bolj grobega konopljinca), pozneje iz kupljenega. Pražnje hlače so bile vedno bele in iz bolj finega blaga. Hlače za vsak dan so bile lahko v pastelnih tonih (svetlo rožnate, svetlo modre) ali vzorčaste. V mestih so imele predvsem pikčaste ali takšne z malimi rožicami. Črtastih niso hotele nositi, saj so take nosile ženske s kmetij. Barvne hlače so bile večinoma iz flanele - primernejše za mrzle dni. Pozneje in predvsem v mestih se pojavi tudi svilen perilo v nežnih pastelnih odtenkih.

Greta Češnovar pripoveduje: "Okoli leta 1944 sva šli z mamo h gospe, za katero je štrikala. Pred hišo se je sušilo perilo. Mama me je dregnila - pogledaj, tukaj je pa denar doma. Na vrvi so visele hlačke, ki so bile že brez hlačnic, nedrčki v obliki životcev in kombineže s čipko na vratni izrezi. Vse je bilo v nežno beli barvi in iz čiste svile. Mi še dolgo nismo imeli takega spodnjega perila. Gospa je bila iz bogate trgovske družine v Rožni dolini (Ljubljana)". (Vir 2)

Prve hlače so imele pas širok približno 4 cm. Hlačnici sta bili zašiti skupaj le prvih 15 cm, naprej je bil razporek. Pas je imel na koncu dva trakova, s katerima so se hlače zadaj zavezovale. V pasu so bile rahlo nabrane. Hlačnice so bile precej široke in so lahko segale kar precej prek kolen. Nekaterke ženske so si jih, ko je bil mraz, zataknille za zgornji rob nogavic. Postopoma se je dolžina hlačnic krajšala. Predvsem starejše ženske so kar dolgo nosile takšne hlače, mlajše so dajale prednost različicam, pri katerih sta bili hlačnici že zašiti. Hlače so se zato navadno zapenjale z gumbi na bočnem šivu. Na Tolminskem so imeli tudi takšne, ki so imele razporek za zapenjanje (z gumbi) na obeh bočnih linijah. Hlače brez razporkov - z elastiko v pasu - so se predvsem v mestih postopoma začele uveljavljati konec tridesetih let (takrat se začne prodajati elastika). Hlačnice so bile lahko enakomerno široke in so jih na koncih le okraševale čipke, lahko pa so bile spodaj nabrane in imele prišit čipkast oziroma vezen naborek. Ko so se hlače krajšale, se je pojavil razporek pri strani, ki je bil nemalokrat prav tako bogato okrašen. Čipke oziroma okrasne obrobe se je v tistem času že dalo kupiti kot polizdelke, tako da so dekleta sama okraševala hlačke. Pogosto so tudi vezle čipko ali pa monogram (začetnico imena in priimek). Te ročne spretnosti so se učile v šoli in na tečajih: "Prvo, kar sem šivala pri šivilji, so bile špičke, ki sem jih šivala ob robovih hlačnic, ki so imele ob straneh razporek. Tudi okrog razporkov sem jih prišila, bile so okrog poldrug centimeter široke." (Makarovič 2000: 148) Ker so dekleta v okraševanje spodnjih hlačk vložile veliko dela, so poskrbele za to, da je včasih kakšen kos hlačk "po naključju" pokukal izpod krila.

NEDRČEK

Druga poimenovanja so tudi nedrc, modrček, modrc, buštin, unterlajberle.

Sprva je bil nedrček krojen kot neke vrste oprijet životec. Bil je iz finega belega bombažnega ali lanenega platna. Segal je približno do pasu, končal se je s pasom (dvojna

plast tkanine). V predelu prsi je bil po dolžini nabran. Spremaj se je največkrat zapenjal z gumbi (znane so različice, ko se je zavezoval zadaj). "Modrčki so se morali zapenjati sprejaj, saj je bilo toliko za zapet, da tega ne hrbtu ne zmores sam. Jaz sem sicer raje imela nedrčke na kaveljčke kot pa tiste na gumbce." (Vir 4) Naramnice so bile sprva široke, pozneje pa so se začele ozgati. Predvsem mlajše so nosile take s čisto ozkimi naramnicami (špaline). Približno v času druge svetovne vojne so šivilje pričele delati modrčke, krojene na koške (s košaricami). "Prva dva modrčka na špalince mi je naredila šivilja iz črnega klota pri osemnajstih letih." (Makarovič 2000: 151) Predvsem v mestih, kjer so se ženske bolj želele približati trenutnim lepotnim idealom, so v dvajsetih letih, ko je bila modna "neprсата" postava, okoli prsi nosile trak, tako da so imele bolj deško postavo. Starejše ženske so za vsak dan še dolgo v 20. stoletje nosile nedrčke, ki so jim jih zašile njihove šivilje, le "ko gredo k zdravniku, imajo kupljenega". (Makarovič 2000: 151)

Skoraj vsi iz platna krojeni modrčki so bili na vratnem izrezu okrašeni s čipko ali izvezeni. Nekateri so imeli cele naramnice čipkaste. Pozneje, ko so jih šivale šivilje (s košaricami), so bili večinoma iz kupljenega (industrijskega) blaga in vezeni. Pražnji modrčki so bili lahko tudi iz svile. Večinoma so bili v beli barvi, pozneje tudi v nežnih pastelnih barvah.

Morda preseneča podatek, da so nekatere ženske nedrčke nosile nad spodnjo srajco: "Še okoli 1950 leta sem oblekla vrhu srajce unterlajberle, pozimi flanelastega, poleti iz bistrice, belega tankega bombažnega platna, segal je malo čez pas, čezenj sem dala še unterfat in potem obleko povrh." (Makarovič 1991: 77)

IZDELOVANJE HLAČK IN MODRČKOV TER KROJI

Ženske so si spodnje perilo pogosto šivale same. Delno so se šivanja in krpanja naučile že v osnovni šoli, bolj zahtevnih del pa v gospodinskih in šiviljskih tečajih oz. pri vaških šiviljah, kamor so hodile po dodatno znanje. "Leta 1937 sem bila v desetmesečni gospodinski šoli v Mali Loki. Z menoj so bile tudi moje tri sestre: Ana, Marica, Katica. Učile smo se kmetijstva, kuhanja in šivanja. Šivala sem največ za dom - delovno obleko in spodnje perilo za vse otroke." (Makarovič 1993: 10)

V navadi je bilo, da so si dekleta že izdelano spodnje perilo (zašile so jim ga šivilje) naknadno same okrasile z vezanjem ali s čipkami. To so počele ob zimskih večerih, poleti pa ob nedeljskih popoldnevih.

Poklic šivilje je bil v tistih časih cenjen. Hodile so po domovih, kjer so ostale, dokler ni bilo vse zašito, v premožnih ljubljanskih družinah tudi po en mesec. Včasih so šivalni stroj prinesle s sabo, navadno pa so ga imeli že pri hiši. "Šivalni stroj je leta 1926 stal 5000 dinarjev, toliko kot dobra krava." (Makarovič 1993: 10) Gospa Angela se spominja: "Sestri so večinoma nosili domov

šivat. Tiste, ki so se ukvarjale samo s šivanjem, so hodile le v hiše, kjer so že imeli mašine. Tisti, ki je niso imeli, navadno niso imeli niti denarja za plačati delo.” (*Vir 4*) Iz literature lahko razberemo, da je izdelovanje spodnjega perila prišlo na vrsto, ko je bila dnevna svetloba že slaba. “Perilo sem šivala zvečer, ker je bilo belo, se je videlo. Obleke pa čez dan.” (okoli 1930) “Šivala sem spodnje perilo - čez dan sem urezala, ponoči sem šivala.” (*Makarovič 1994: 7*) Po pričevanjih sodeč, vsi le niso bili zadovoljni z delom šivilj: “Moja mama je spodnje hlače vedno popravljala za šiviljami. Zadaj, kjer so bile preklane, so jih šivilje izrezale naravnost, zato je ona naknadno došla trikotnike, tako da sta se kraka, ko si jih v pasu zavezal, prekrižala.” (*Vir 5*)

KRPANJE IN PREDELOVANJE OBLAČIL

Tako kot vsa oblačila se je tudi spodnje perilo krpalo. Zaradi "oblačilne revščine" so prav spodnje perilo pogosto izdelovali iz drugih tekstilnih izdelkov - jih torej predelovali. Nemalokrat je mati iz spodnjega krila ali spodnje srajce naredila svojim otrokom perilo. Gospa Hozjan se spominja. "Moj oče je bil krojač. Nam otrokom je kar sam zašil spodnje hlače. Naredil jih je iz stare rjuhe, ki se je strgala." (Vir 3)

Krpanje ni bilo nič nenavadnega in sramotnega niti za premožnejše meščane. Na splošno so imeli premožnejši lepše zakrpano perilo kot revne kmečke družine. Krpanje so opravljali celo oblačilni obrtniki.

 OBRTNIKI

Ker se konfekcijsko (industrijsko) izdelano spodnje perilo pri nas uveljavi šele po letu 1950, so ljudje, ki so si to lahko privoščili, spodnje perilo kupovali pri obrtnikih. Janja Žagar v svoji knjigi *Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med 1. in 2. svetovno vojno* navaja: "1928 so Ljubljanci manufakturno blago lahko kupovali kar v 62 prodajalnah, konfekcijske izdelke pa v 25 modnih trgovinah ali pri 21 izdelovalcih. Perilo so lahko naročili ali kupili že gotovo na 16 naslovih, gotove čevlje pa na 34 mestih." (Žagar 1994: 53) Konfekcijsko izdelano perilo je bilo manj cenjeno kot obrtniško. "Ko sem prišla v Ljubljano (1938), sem si modrčke kupovala pri obrtniku, ki je trgovinico imel pri Knaflovem prehodu. Bili so priznani. Konfekcijsko izdelanih še ni bilo." (Vir 4)

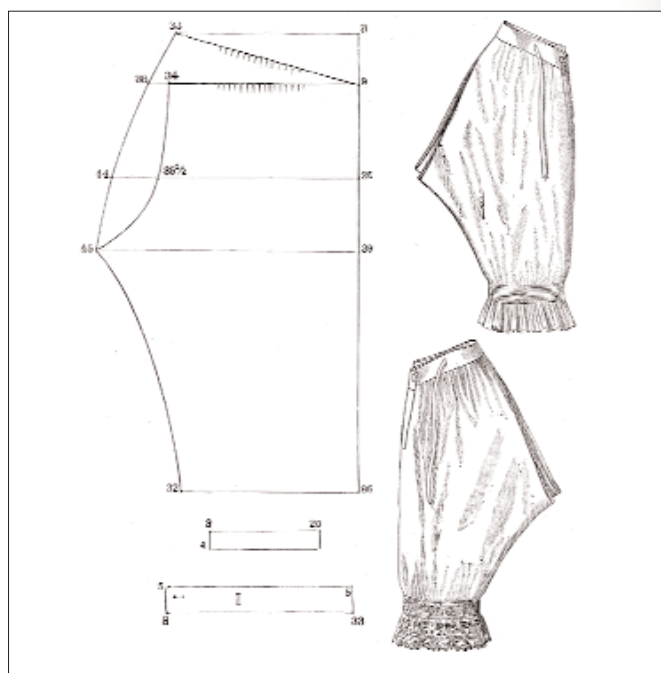
Greta Češnovar se spominja: "Leta 1941 ali 1942 je pozno zvečer na vrata potrkal italijanski vojak (po rodu Slovenec). Mama se je močno prestrašila, saj je mislila, da jo bo odpeljal. On ji je v roke stisnil velik paket in ji naročil, naj naredi otrokom kaj za obleči. V paketu je bila balonska svila - blago, iz katerega so izdelovali padala. Mama je dala šivilji delat spodnje perilo zame, za brata in zase, pa tudi za sosedove otroke. Šivilja se je ukvarjala le z izdelavo spodnjega perila. Imela sem moderne spodnje hlače. Iz tako lepega blaga in tako moderno zašite so imeli le premožni. V bočnem delu so bile dolge le kakih 10 cm (nič več hlačnic) in v pasu na elastiko." (Vir 2)

 KROJI

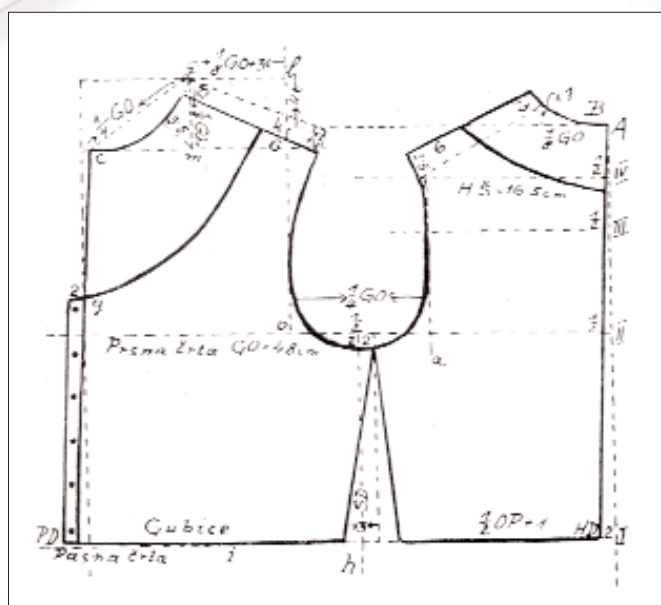
Ker so si ljudje spodnje perilo (vsaj preprostejše) pogosto izdelovali kar sami, je obstajalo kar nekaj literature, s katero so si lahko pomagali. Razpoložljive skice in kroji so bili v pomoč tudi obrtnikom.

IZ KNJIGE MATIJE KUNCA

Kroj spodnjih hlač je bil objavljen v knjigi Mitje Kunca z naslovom Krojni vzorci za perilna oblačila leta 1895. V njej avtor podaja tudi praktična navodila, kako prilagoditi kroj svojim potrebam in izdelati ta oblačilni kos. Kroj je narejen za preklane hlače za tedanje srednje veliko postavo.

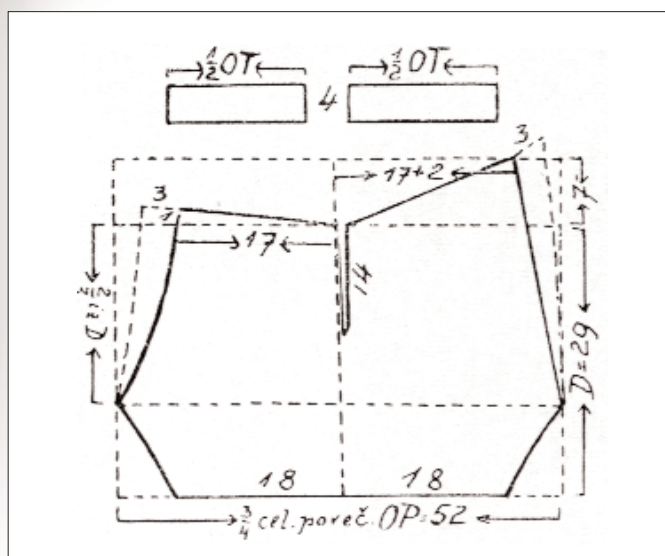
Tehnična skica in kroj preklanih spodnjih hlač (Kunc 1895).

 MODRČKI

Životek, ki se zapenja spredaj z gumbi (Arko 1927: 32).

OTROŠKO PERILO

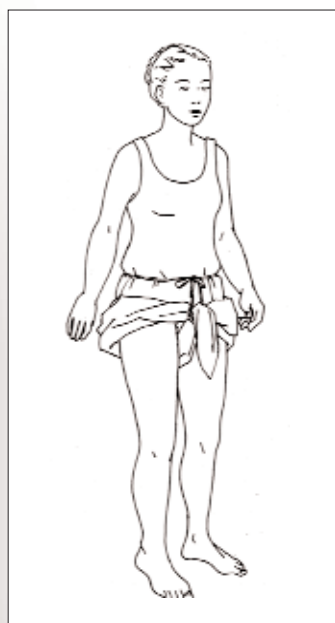
Otroške hlačke s sredinskim šivom (klasične) (Arko 1927: 51).

SPODNJE PERILO V ČASU MENSTRUACIJE

Prve spodnje hlače je dekle pogosto dobilo šele, ko je dobilo menstruacijo. Od tod tudi izraz "dobila je prvo perilo" namesto dobila je prvo menstruacijo. "Prve breše sem dobila na Gorskem Vrhu, ko sem dobila svoje cajte. Spodaj so bile preklane." (Makarovič 1999b: 78)

Pred prihodom spodnjih hlačk so si ženske pomagale s spodnjim krilom. Zadnji konec so si potegnile med noge in ga spredaj zataknila v pentljo iz traku, ki so si ga za ta namen zavezale okoli pasu. Če so imele varnostne zaponke, so si krilo spele. "Mama je dostikrat zakričala, ko se ji je varnostna zaponka odpela in jo špiknila." (Vir 3).

V času menstruacije so si krilo namestile med nogami (Makarovič 1999: 197).

Ti načini pa niso kaj dosti pomagali, kar lahko razberemo iz naslednjega spomina. "Ženskam, ki še niso nosile spodnjih hlačk, je kri tekla po nogah in potem na tla. Colski mežnar se je večkrat jezil, ker je moral po cerkvi pucati po maši." (Makarovič 2000: 153)

S prihodom hlačk, ki so bile v koraku zašite, je bilo ženskam mnogo lažje. V hlače so si namestile cunjce: "Kakšno cunjo sem zložila, potem sem jo najprej na eni strani, ko sem jo namestila, pa še na drugi strani privezala s trakom okrog pasu." (Makarovič 2000: 153)

Nekatere ženske so med menstruacijo nosile črna spodnja krila, pozneje pa črne spodnje hlače. Nevesta, ki se je poročila leta 1947, je v bali imela "... šest spodnjih srajc, kombinež in prav toliko spodnjih hlačk ter dvojce črne hlače, ki jih je nosila ob menstruaciji ali kot pravijo za rožce pobirat". (Makarovič 1995: 54)

SPODNJE PERILO KOT DEL BALE

Mnogokrat prav spiski bal kažejo, kateri kosi oblačil in v kolikšnem številu so se nosili v določenem času. Nenapisano pravilo je bilo, da mora vsaka nevesta na nov dom prinesiti vsaj toliko oblek, da v naslednjih desetih letih ne bo potrebovala nič novega. Nekatere navajajo celo, da so morale imeti zadosti oblačil za vse življenje. Bala naj bi zato vsebovala vsaj ducat kosov spodnjega perila. Te številke seveda nihajo. V času vojn in med obema vojnoma je vladalo oblačilno pomanjkanje in takrat so bile količine perila manjše. Število kosov je nihalo tudi glede na premožnost: "Preden se je (dekle) poročilo, naj bi imelo sešitih vsaj nekaj nujnih oblačil in perila. K bali je spadalo: 6 ali 12 kosov določenega perila, to je 6 ali 12 spodnjih hlačk, 6 kombinež, 6 nedrčkov, 4 zimske srajce in 4 letne nočne srajce ..." (Makarovič 2000: 189)

Za pripravo bale so morala dekleta delati kar nekaj let. Ženske se spominjajo, da se prej kot v dveh letih ni dalo privarčevati za balo. Nekatere so si balo pripravljale mnogo dlje.

Dekleta iz revnejših družin so si material za perilo prislužila sama in si ga pozneje tudi zašile. "Po malem sem sebi šivala za balo 12 hlačk, 12 srajc, 4 so bile na ramah zapete, ostale pa s špalinami, z naramnicami. Vse sem spredaj vezla in jim všila klekljane idrijske čipke. Tudi hlače sem spodaj vezla na mašino." (Makarovič 2000: 190) Če se je dalo, so dekletom pri pripravi bale pomagali tudi starši. Mnogim so že zelo mladim kupili nekaj metrov platna, iz katerega so si lahko zašile perilo. V bogatejših družinah so celotno balo pripravili starši. Tam so večinoma dali šivati šiviljam in tudi število oblačilnih kosov je bilo navadno večje. "Jaz sem prinesla leta 1934 poleg 20 spodnjih srajc in 30 spodnjih hlačk, 6 nedrčkov iz belega platna in drugih oblačil. Vse mi je kupila mama." (Makarovič 2000: 190) Ni bilo redko, da so si dekleta, ki so imela tako bogato balo, na perilo izvezla začetnice imena in dekliškega priimka ter zaporedno številko določenega oblačilnega kosa. "Poleg monograma je imela srajca uvezeno tudi številko 16, kar pomeni, da je bilo v bali vsaj 16 srajc." (Makarovič 1999b: 100).

OMEMBE SPODNJEGA PERILA V LJUDSKIH PESMIH

V želji, da bi našla čim več omemb spodnjega perila, sem prelistala tudi zbirke ljudskih pesmi, a v njih ni bilo pesmi, v katerih bi te izraze našli. Našla sem jih šele v zbirki Klinček lesnikov, ki jo je uredil in spremno besedo napisal Marko Terseglav (glej Terseglav 1981).

Omembo spodnjega perila najdemo predvsem v šaljivih poskočnih pesmih. Te pesmi so bile po mnenju urednikov ljudskih pesmi neprimerne za objavo. Karel Štrekelj, ki je dobil nalogo zbrati kar največ ljudskih pesmi, ki jih bodo objavili v enotnem delu, je sicer zapisal tudi "kosmate" pesmi (kot jim pravijo), vendar jih ni vključil med objavljene, saj so veljale za "grde" in "prostaške".

Če se je kdaj kakšna od teh pesmi pojavila kje zapisana, so celo tako nedolžne besede, kot je ljubezen, nadomestili s piko. Poimenovali so jih "pesemska kuga", saj naj bi bile škodljive za bralca, še posebej slab vpliv naj bi imele za mladino. Toda tudi te šaljive, kosmate oziroma okrogle pesmi so odraz časa, prostora in kulture.

Terseglav ni bil prvi, ki je opozoril na to, kako nesmiselno je bilo te pesmi skrivati. Že prej so izobraženci poudarjali, da je te pesmi treba sprejeti kot dejstvo in se jih ne sramovati, saj pesmi same po sebi niso pokvarjene, so le neposreden pogled slovenskega človeka na stvarnost. Nekaj primerov:

*Jerca ma cuzike
s cunjam povite,
fantje nikar se je
ne dotaknite.*

*Kak sem se smejal,
posmehval,
kadar sem krilo
povzdigval.*

*Nikoli več, nikoli več
ti moja ne boš,
če ti jančico v postelji
dol djala ne boš.*

*Le k meni si lezi,
ne boj se bolha,
saj bodem ležala
brez interfata.*

VIRI IN LITERATURA

Viri:

1. Vida Čemažar, rojena 1923 na Brezovici pri Ljubljani.
2. Greta Češnovar, rojena 1934 v Ljubljani.
3. Angela Hozjan, rojena 1931 v Šomotorci.
4. Albina Kastelic, rojena 1915 v Šentvidu pri Stični.
5. Marija Podboršek, rojena 1910 v Škocjanu.

Literatura:

ARKO, E. 1927 Prikrojevanje perila po životni meri, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.

BAŠ, A. 1987 Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času, Ljubljana: DZS.

Dekliško perilo 1933 Strokovna knjižica "Ženskega Sveta", Ljubljana: Konzorcij "Ženski Svet".

KNAFELJ, A. 1937 Krojna knjiga za damske obleke in perilo, Ljubljana: Blasnik.

KUNC, T. 1933 "foaleta", Ljubljana.

KUNC, M. 1895 Krojni vzorci za perilna oblačila, Ljubljana: Narodna tiskarna.

MAKAROVIČ, M. 1986 Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Dobropolje, Ljubljana: ZKO Slovenije.

MAKAROVIČ, M. 1987 Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Slovenska Istra, Ljubljana: ZKO Slovenije.

MAKAROVIČ, M. 1991a Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Zilja, Ljubljana: ZKO Slovenije.

MAKAROVIČ, M. 1991b Oblačilna kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju. V Slovenski etnograf 33-34, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, str. 247-300.

MAKAROVIČ, M. 1993 Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Poljanska dolina ob Kolpi, Ljubljana: ZKO Slovenije.

MAKAROVIČ, M. 1994 Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Litjsko Posavje, Ljubljana: ZKO Slovenije.

MAKAROVIČ, M. 1995 Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Notranjska, Ljubljana: ZKO Slovenije.

MAKAROVIČ, M. 1996a Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Prekmurje, Ljubljana: ZKO Slovenije.

MAKAROVIČ, M. 1996b Noše, plesi in šege od Mute do Kaple, Muta: IS SO Radlje.

MAKAROVIČ, M. 1996c Oblačilna kultura v Rožu, Celovec: Mohorjeva družba.

MAKAROVIČ, M. 1999a Oblačilna kultura v Podjuni, Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba.

MAKAROVIČ, M. 1999b Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Bela krajina: Krajevne skupnosti Adlešiči, Sinji Vrh in Vinica, Ljubljana: SLKD.

MAKAROVIČ, M. 1999c Oblačilna kultura na Tolminskem, Tolmin: Občina Tolmin.

MAKAROVIČ, M. 2000 Oblačilna kultura v Zgornji Vipavski dolini in na Gori, Ajdovščina: Zavod za kulturo, izobraževanje in šport. Postopek pri pranju finega perila, Ljubljana: 1932.

TERSEGLAV, M. 1981 Klinček lesnikov, Ljubljana: Cankarjeva založba.

TRSTENJAK, A. 1996 Psihologija barv, Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.

VRIŠER, A. 2001 Zjutraj pred ogledalom. Muzejski list 25, Maribor: Pokrajinski muzej Maribor.

WHELAN, B. M. 1995 Barvna harmonija 2, priročnik za ustvarjanje kreativnih barvnih kombinacij, Ljubljana: Softproject.

ŽAGAR, J. 1988 Plašč in perilo. Etnolog, 8/58, str. 473-476.

ŽAGAR, J. 1994 Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno, Ljubljana: Mladika.